

TA'LIM JARAYONIDA SHAXSIY FAOLLIK VA IJTIMOYIY JAVOBGARLIKNI UYG'UN TARBIYALASH USULLARI

Sultonova Gulnoza Muhammadali qizi

Osiyo Xalqaro universiteti Buxoro filiali

Pedagogika yunalishi 1-bosqich magistri

Annotatsiya. *Mazkur maqolamda ta'lim jarayonida shaxsiy faollik va ijtimoiy javobgarlikni uyg'un holda tarbiyalashning pedagogik usullari tahlil qilinadi. O'quvchilarda mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, jamiyat oldidagi mas'uliyatni anglash kabi sifatlarni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi. Zamonaviy ta'lim sharoitida demokratik va insonparvar yondashuvlar, interfaol metodlar hamda tarbiyaviy faoliyatning o'rni ochib beriladi. Maqolada shaxsning ijtimoiylashuvi, fuqarolik pozitsiyasining shakllanishi hamda axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalash masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Mening shaxsiy fikrimcha, o'quvchi faolligi ijtimoiy javobgarlik bilan uyg'unlashgandagina ta'limning haqiqiy samarasi namoyon bo'ladi va barkamol shaxs voyaga yetadi.*

Kalit so'zlar: *shaxsiy faollik, ijtimoiy javobgarlik, ta'lim jarayoni, tarbiya usullari, pedagogik texnologiyalar, fuqarolik mas'uliyati, mustaqil fikrlash, ijtimoiylashuv, axloqiy tarbiya, interfaol metodlar.*

Kirish

Bugungi globallashtirish va tezkor ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifasi bilimli avlodni tayyorlash bilangina cheklanib qolmay, balki faol hayotiy pozitsiyaga ega, jamiyat oldidagi mas'uliyatini chuqur anglaydigan shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. So'nggi o'tgan yillarda ta'lim mazmuni tubdan yangilanib, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu jarayonda shaxsiy faollik va ijtimoiy javobgarlikni uyg'un rivojlantirish pedagogikaning eng dolzarb masalalaridan biriga aylandi. Mening shaxsiy mulohazam shuki, ta'lim jarayonida o'quvchining ichki imkoniyatlari ochilmasa, unda mustaqil fikrlash va mas'uliyat hissi shakllanmaydi. Darhaqiqat, bugungi yosh avlod nafaqat bilim oluvchi, balki jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi subyekt bo'lishi zarur. Bunga erishish uchun dars va tarbiya jarayonida demokratik muhit yaratish, o'quvchini erkin fikrlashga undash, uning tashabbusini qo'llab-quvvatlash muhim hisoblanadi.

Shaxsiy tajribamdan kelib chiqib aytishim mumkinki, an'anaviy, faqat tayyor ma'lumot berishga asoslangan ta'lim usullari o'quvchida ijodiy faollikni yetarli darajada shakllantira olmaydi.

Mazkur tadqiqotda ta'lim jarayonida shaxsiy faollik va ijtimoiy javobgarlikni uyg'un tarbiyalash masalasi kompleks pedagogik yondashuv asosida o'rganildi. Tadqiqotning nazariy poydevorini shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, insonparvarlik pedagogikasi.

hamda ijtimoiylashuv nazariyalari tashkil etdi. Ushbu muammoni faqat bir yo‘nalish doirasida emas, balki psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar uyg‘unligida tahlil qilish zarur. Tadqiqot jarayonida kuzatish, suhbat, pedagogik tajriba, so‘rovnoma hamda tahlil-sintez metodlaridan foydalanildi. Darhaqiqat, o‘quvchi shaxsining faolligi ko‘p jihatdan ta‘lim muhitiga, o‘qituvchi bilan hamkorlik uslubiga va jamoaviy munosabatlarga bog‘liq ekanini aniqlanadi. Shu sababli metodologiyada o‘quvchi faoliyatini real ta‘lim jarayonida o‘rganishga alohida e‘tibor qaratildi. Nazariy qarashlarni amaliyot bilan bog‘lamasdan turib, ijtimoiy javobgarlikni shakllantirish qiyin. Tadqiqot davomida dars jarayonida interfaol metodlar qo‘llanilib, o‘quvchilarning tashabbuskorligi, mustaqil qaror qabul qilishi hamda jamoa oldidagi mas‘uliyatini kuzatish asosiy mezon sifatida belgilandi.

Metadalogik yondashuvlarimdan kelib chiqib, tadqiqot quyidagi tamoyillarga asoslandi:

1. Shaxsga yo‘naltirilganlik tamoyili – har bir o‘quvchining individual imkoniyatini hisobga olish;
2. Faoliyatli yondashuv – o‘quvchini bilish jarayonining faol subyekti sifatida ko‘rish;
3. Ijtimoiy yo‘naltirilganlik – o‘quv faoliyatini real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash;
4. Refleksivlik – o‘quvchida o‘z xatti-harakatini baholash ko‘nikmasini rivojlantirish.

Tadqiqotimizning amaliy bosqichida o‘quvchilar bilan guruhli loyiha ishlari, munozara va muammoli vaziyatlar tashkil etilib, shaxsiy faollik ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Olingan natijalar ijtimoiy javobgarlik darajasining o‘sishi bevosita ta‘limda qo‘llanilgan metodlarga bog‘liq ekanini ko‘rsatdi. Shunday qilib, tanlangan metodologiya ta‘lim jarayonida shaxsiy faollik va ijtimoiy javobgarlikni yagona tizim sifatida tadqiq etish, ularning o‘zaro ta‘sir mexanizmlarini aniqlash imkonini berdi.

Adabiyotlar sharhi

Ta‘lim jarayonida shaxsiy faollik va ijtimoiy javobgarlikni shakllantirish masalasi pedagogika fanida uzoq yillardan buyon o‘rganib kelinmoqda. Men o‘qigan adabiyotlardan ma‘lum bo‘lishicha, ko‘plab olimlar ta‘lim va tarbiyaning uzviyligi shaxs kamolotining asosiy sharti ekanligini ta‘kidlaydilar. Xususan, X.Ibraimovning “Umumiy pedagogika” asarida tarbiya jarayonining maqsadga yo‘naltirilganligi, o‘quvchida ijtimoiy mas‘uliyatni rivojlantirishning muhim omillari batafsil yoritilgan. Muallif ta‘limni faqat bilim berish emas, balki shaxsni jamiyatga tayyorlash jarayoni sifatida talqin etadi. N.G‘aybullaev va hammualliflarning “Pedagogika” darsligida tarbiya metodlari tasnifi, ishontirish, namuna, rag‘batlantirish va jazolash usullarining pedagogik mohiyati ochib berilgan. Ushbu manbada shaxsning ongi va irodasiga ta‘sir ko‘rsatish orqali ijtimoiy faol pozitsiyani shakllantirish mumkinligi ko‘rsatib o‘tiladi. Chet el adabiyotlari orasida tahlillar olib borganimda, g‘arb pedagogikasida ham shaxsiy faollikni rivojlantirishda hamkorlikka asoslangan ta‘lim, refleksiv yondashuv va ijtimoiy loyihalarning samaradorligi yuqori baholanishini kuzatdim. J.Yo‘ldoshevning “Ta‘limimiz istiqloli yo‘lida” asarida mustaqil fikrlaydigan, mas‘uliyatli yoshlarni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida ko‘rsatiladi. Muallif zamonaviy ta‘lim jarayonida o‘qituvchi shaxsining namunaliligi, o‘quvchini faoliyatga jalb etish usullari alohida ahamiyatga ega ekanini

ta'kidlaydi. Bu qarashlar mening tadqiqot mavzuim bilan bevosita uyg'un bo'lib, shaxsiy faollikni ijtimoiy javobgarlik bilan bog'lash g'oyasini nazariy jihatdan mustahkamlaydi. Shuningdek, "Intellectual salohiyat – taraqqiyot mezon" nomli to'plamda yoshlarning aqliy rivoji, mustaqil fikrlash va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Unda ta'lim jarayonining ko'rgazmalilik, amaliy faoliyat va hayot bilan bog'liqlik tamoyillari orqali samaradorligi oshishi asoslab berilgan. Men yuborgan ma'lumotlarda ham dars jarayonini interfaol metodlar asosida tashkil etish, o'quvchini faollikka undash g'oyalari ilgari surilgani ushbu manbalar bilan hamohangdir. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda shaxsiy faollikni rivojlantirishning asosiy yo'li – o'quvchini ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida ko'rishdir. Biroq ayrim manbalarda ijtimoiy javobgarlik masalasi yetarlicha chuqur ochib berilmagan. Shu jihatdan, mening tadqiqotim mavjud nazariy qarashlarni amaliy tajriba bilan boyitishga qaratilgan bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonini yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqadi.

Tahlil va natijalar

Ta'lim jarayonida shaxsiy faollik bilan ijtimoiy javobgarlikni uyg'un rivojlantirish bo'yicha olib borilgan kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, talaba shaxsining ijtimoiylashuvi avvalo uning mustaqil fikrlashi, mas'uliyatni anglash darajasi hamda jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki bilan belgilanadi. Mening natijalarimdan kelib chiqib, dars jarayonida interfaol yondashuvlar qo'llanilganda talabalarda tashabbuskorlik, muloqot madaniyati va o'z qarashini erkin ifodalash ko'nikmalari sezilarli darajada ortishi aniqlandi. Tadqiqot davomida ta'limni demokratlashtirish va insonparvarlashtirish tamoyillari asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning bilish faolligini kuchaytirishi kuzatildi. Men o'tkazgan tahlillardan kelib chiqib, an'anaviy usulda olib borilgan darslarga nisbatan muammoli vaziyatlar, munozara va loyiha metodlari qo'llangan guruhlarda ijtimoiy mas'uliyat ko'rsatkichlari yuqoriroq bo'ldi. Bu holat shaxsning o'z fikri uchun javob berish, qaror qabul qilish va jamoa oldida mas'uliyat his qilish sifatlarini mustahkamlashini tasdiqlaydi.

1- Jadval. Ta'lim jarayonida shaxsiy faollik va ijtimoiy javobgarlikni shakllantirish usullari

Shaxsiy faollikni rivojlantirish yo'llari	Ijtimoiy javobgarlikni shakllantirish yo'llari	Metod va usullar
Mustaqil fikrlash va tanqidiy tahlil	Guruh ishlari orqali birgalikdagi qaror qabul qilish	Diskussiya, loyihaviy ishlar, muhokama
Ijodiy topshiriqlar va yangi g'oyalarni ishlab chiqish	Jamiyat va atrof-muhitga ta'sirni anglash	Case-study, dramatisatsiya, interaktiv mashg'ulotlar
Axborot va media texnologiyalardan samarali foydalanish	Axborotlarni jamiyatga foydali tarzda qo'llash	Pedagogik texnologiyalar, virtual laboratoriyalar

O‘z qobiliyatini va imkoniyatlarini anglash	va	Jamiyatdagi vazifalarni bajarishda qatnashish	Individual yondashuv, mentorlik, treninglar
Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish	va	Jamiyatdagi muammolarga kreativ yechimlar topish	Muammoga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar, brainstorming

Shaxsiy kuzatuvlarimga tayangan holda aytish mumkinki, talabalarning fiziologik va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda differensial yondashuvni qo‘llash ta‘lim samaradorligini oshiradi. Mening shaxsiy tahlillarimdan to‘xtalsak, individual topshiriqlar berilgan talabalarda o‘z ustida ishlash, bilimni mustaqil egallashga intilish darajasi yuqori bo‘ldi. Aksincha, bir xil andozadagi vazifalar ijodkorlikni cheklab, ijtimoiy faollikning sustlashishiga olib kelishi kuzatildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, pedagogik texnologiyalarni to‘g‘ri tanlash shaxsning intellektual salohiyatini yuzaga chiqarishda muhim omil hisoblanadi. Guruhli loyiha ishlari jarayonida talabalar o‘zaro hamkorlik qilish, vazifalarni taqsimlash, natija uchun birgalikda javob berish ko‘nikmalarini egalladilar. Bu esa ularda ijtimoiy javobgarlik hissining shakllanishiga xizmat qildi.

Olingan natijalar asosida quyidagi tendensiyalar aniqlandi:

- talabalarning tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyati interfaol metodlar ta‘sirida rivojlanadi;
- ta‘lim jarayonining ijtimoiylashuvi shaxsiy faollikni rag‘batlantiradi;
- pedagog va talaba o‘rtasidagi hamkorlik muhiti mas‘uliyatli xulq-atvorni mustahkamlaydi.

Shunday qilib, amalga oshirilgan kuzatuv va tahlillar ta‘lim jarayonida shaxsiy faollik hamda ijtimoiy javobgarlikni uyg‘un tarbiyalash mumkinligini ko‘rsatdi. Olingan ma‘lumotlar uzluksiz ta‘lim tizimida zamonaviy pedagogik yondashuvlarni keng joriy etish zarurligini tasdiqlaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Ibraimov X., Abdullaeva Sh. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 312 b.
2. G‘aybullaev N., Yodgorov R., Mamatqulov B. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 286 b.
3. Yo‘ldoshev J. Ta‘limimiz istiqloli yo‘lida. – Toshkent: Sharq, 2017. – 240 b.
4. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008. – 176 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasi to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2019.

-
7. Abdullaeva Q. Shaxs kamolotida ijtimoiy faollikning o‘rni. – Toshkent: Universitet, 2020. – 198 b.
 8. Zunnunov A. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2019. – 224 b.
 9. Intellektual salohiyat – taraqqiyot mezonlari: ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2021. – 310 b.
 10. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Free Press, 2016. – 384 p.

